

Litteratur og Kritik.

Edouard de Barthélemy: Histoire des relations de la France et du Danemark sous le ministère du comte de Bernstorff 1751—70. Copenhague (Libraire de Gyldendal). 1887. 342 S.

Der er næppe noget afsnit af Danmarks diplomatiske historie, der er bedre oplyst, end den ældre Bernstorffs ministerium. Hovedskrifterne ere P. Vedels „Correspondance entre le comte de Bernstorff et le duc de Choiseul de 1758 à 1766“, „Correspondance ministérielle du comte de Bernstorff“ og „Den ældre Bernstorffs ministerium“, hvortil kommer afhandlingen om „grev Ostens gesandtskaber“ i Hist. tidsskr. 4de række I. Men desforuden findes der mange oplysninger om denne periode både i vor egen og fremmede literatur. Uden at turde gøre fordring på at give en udtømmende fortegnelse skal jeg nævne Vedels grev Lynar (Hist. tidsskr. 4de række IV), E. Holm, C. v. Saldern (Hist. tidsskr. 4de række III), Danmarks udenrigspolitik under Struensee, og Wegener, A. G. Moltkes mindeskrifter (smstds. 4de række II), Ungern. Sternbergs relation til den svenske rigsdag 1760 (Danske samlinger VI), grev Lynars Staatsschriften, Asseburgs Denkwürdigkeiten, Droysen, Geschichte der preussischen Politik, Raumer, Europa 1763—83, Flassan, Histoire de la diplomatie Française, Frederik II's brevvexling, Malmström, Sveriges politiska historia 1716—72, Tengberg, Kaiserinnan Catharinas stora åsyftade nordiska alliance. Hertil kommer nu den her foreliggende bog, hvis forfatter har havt adgang til det franske udenrigsministeriums arkiv og benyttet de 35 bind,

som der findes med korrespondance mellem det danske og franske hof i årene 1750—70. Af den ovenfor nævnte litteratur har han kun benyttet Vedels franske bøger, og foruden disse findes der næppe i hele bogen andre trykte skrifter citerede end den franske udenrigsminister Argensons memoirer. Ikke desto mindre må man i hovedsagen give forfatteren ret, når han i fortalen siger, at man nu fuldstændig og uden at noget er skjult kender alle detailler og alle hemmeligheder ved den dansk-franske politik under grev Bernstorffs lange ministerium, medens det dog heller ikke kan nægtes, at der er adskilligt, som han vilde kunne have stillet i et fuldere lys, om han tillige havde benyttet især de svenske og tyske kilder.

Ved at skildre Bernstorffs ministerium, altså tidsrummet 1751—70, har forfatteren på en vis måde begyndt for sent og taget for meget med. Ti forholdet mellem Danmark og Frankrig begynder allerede 1742 og ender 1764. Det er disse år, i hvilke den danske regering ikke som tidligere søger sin støtte hos sømagterne, men derimod i Frankrig, medens denne franske periode atter afløses af en russisk. Hvor stor interesse det end kunde have, at få nærmere oplysninger om, hvorledes traktaten af 15 Marts 1742 kom istand, tør vi ikke bebrejde forfatteren, at han ikke meddeler os noget derom; ti disse forhandlinger ligge langt tilbage, idet traktaten i sine hovedtræk var afsluttet to år tidligere og på en temmelig udfordrende måde publiceredes allerede dagen efter, at traktaten mellem Danmark og England var udløben¹⁾. Den viste sig ikke synderlig virksom til at knytte de to magter sammen; ti under striden om, hvem der skulde være tronarving i Sverrig, modarbejdede de hinanden, så vidt de formåede, og kunde da også takke hinanden for, at de begge led et nederlag, idet deres prætendenter måtte vige for Ruslands. Men det var Bernstorff, der som dansk gesandt i Paris fra 1744 fik den opgave på ny at tilvejebringe et godt forhold. At dette var gjenoprettet, viste sig ikke blot i, at Frankrig betalte afdrag på subsidierne, men også derved,

¹⁾ L. Koch. Christian VI. 275.

at traktaten 1746 fornyedes for 3 år¹⁾. Bernstorff, hvem æren herfor tilkommer, opnåede tillige, at den danske garanti for Bremen og Verden anerkendtes af Frankrig. Men langt større betydning havde de forhandlinger, som førtes i året 1749. Da var ikke blot den dansk-franske traktat udløben, men også den dansk-svenske af 1734. Sverrigs stilling var den gang overordentlig farlig; det var brouilleret med England, og kejserinde Elisabeths venskab for Adolf Fredrik var bleven forandret til bittert had; hendes gesandt, „le furieux M. Korff“, som Argenson kalder ham, optrådte på den brutaleste måde i Stokholm. Den danske regering følte sig fornærmet, fordi grev Tessin året iforvejen havde ladet den franske gesandt i København, abbé Lemaire, indlede underhandlinger om arveprinsens afkald på hans ret til Slesvig og Holsten; men da Adolf Fredrik ikke havde været at bevæge til at gå ind derpå, vare de forslag, der vare gjorte fra dansk side, ikke blevne besvarede, medens Schulin fandt, at man dog i det mindste kunde have forpligtet sig til aldrig at ville tillade prinsen at anvende Sverrigs magt i Holsten og aldrig at ville blande sig i de holstenske stridigheder²⁾. Fra russisk side trængte man bestandig på Danmark for at bevæge det til fjendtlige skridt mod Sverrig. Schulin vilde vel ikke slutte nogen alliance med Rusland, men han havde intet imod, om han kunde bevæge det til at rage kastanierne ud af ilden for Danmark ved at angribe Sverrig og gøre det let for Danmark at tage sin del af byttet. I en konseilsbetænkning af 28 Marts 1749 hedder det, at den danske politik „hat allein den verborgenen Endzweck abgezielet, Rusland in seinem Hass und Rachebegierde gegen den Prinzen (Adolf Fredrik) bis zu einem wirklichen Ausbruche fortgehen zu lassen, um sodann von der Revolution, welche dadurch in Schweden entstehen konnte, auf einer oder anderer Weise zu profitiren“. Da de russiske troppesamlinger

¹⁾ Derimod er det ikke rigtigt, når Argenson siger, at traktaten fornyedes hver 3die år (s. 11). Den var 1742 afsluttet for 5 år, 1746 for 3, 1749 for 6 og 1754 for 10 år.

²⁾ Schulin til de Cheusses 4 Marts 1749.

i Finland nødte Sverrig til ligeledes at ruste sig, skrev Schulin til de Cheusses, at han skulde formå Bestuschef til at forøge tropperne i russisk Finland og til at love, at lade dem marchere ind i Sverrig, så snart den svenske hær nærmede sig Norge, da kongen ellers vilde komme i forlegenhed, fordi han tillige måtte forsvare sin sydlige grænse mod Preussen¹⁾. Under disse omstændigheder afslog Schulin ligefrem at forny traktaten med Sverrig og behandlede den svenske gesandt, baron Flemming, med stor kulde. Da denne ytrede, at han ikke håbede, at de svenske troppesamlinger havde foruro- liget den danske regering, fik han det spydige svar, at hvis de foranstaltninger, den danske konge foretog for at sikre sine lande, ikke voldte mere uro i Sverrig end de svenske her, kunde man på begge sider være rolig²⁾.

Derimod var Schulin villig nok til, at forny den franske traktat, der ingen ulejlighed voldte, men derimod sikrede Danmark subsidierne. Men i Frankrig var man langt mere ivrig for forbindelsen mellem Danmark og Sverrig end for selv at vedligeholde forbundet med Danmark. Man pruttede på subsidierne, og d. 25 Februar havde Bernstorff fået ordre til ikke at tale mere om denne sag. Han mente dog, at den franske regering var bange for, at Danmark skulde slutte sig til England og derfor nok vilde være til at komme til rette med. Men England gjorde endnu i flere måneder intet tilbud. Imidlertid blev den politiske horisont mere og mere truende; der plejedes underhandlinger mellem Rusland, Østrig og England om et forbund, Østrig skulde tage Schlesien tilbage, Rusland angribe Sverrig, og hertil skulde Danmark medvirke³⁾. Den engelske gesandt, Titley, gjorde forslag i København om en subsidietraktat, og nu måtte den franske regering optræde, hvis den ikke aldeles vilde lade Sverrig i stikken. Vi skulle her ikke komme nærmere ind på de mærkelige forhandlinger, der i forsommeren 1749 dreves dels i København, dels under

¹⁾ Schulin til de Cheusses 4 Marts 1749.

²⁾ Schulin til Wind Friis i Stokholm 16 April 1749.

³⁾ Droysen, 5te del, 4de bind, 76—78.

hoffets ophold i Norge. De endte med den fuldstændigste sejr for den franske politik, idet det lykkedes at bevæge Adolf Fredrik til at give efter i det holstenske spørgsmål; derefter fornyedes både den svenske og den franske traktat, den sidste dog med lavere subsidier, 300000 rd. istedet for som tidligere 400000. Uagtet disse underhandlinger som sagt dreves her hjemme, har Bernstorff utvivlsomt haft en stor del i dem. Han er den eneste af de danske gesandter, der stadig får underretning om deres gang; en enkelt dag har Schulin endog affattet hele tre depescher til ham. Anmelderen kender ikke Bernstorffs egne skrivelser fra dette år; men det tør vistnok antages, at han, så vidt afstanden tillod det, har understøttet Schulin med sine råd, som vi vide, at han bestandig påstod, at den franske regering vilde give efter med hensyn til subsidierne. — Den afgørelse, der blev truffet i København 1749, havde virkelig verdenshistorisk betydning; ti den lagde en dæmper på Ruslands krigerske lyster. Men den må tillige have i erindring, naar man vil forstå Frankrigs forhold til de to nordiske lande. Panin udtrykte dette mange år efter aldeles korrekt ved at sige, at Frankrig altid havde holdt Danmark roligt for at benytte sig af Sverrig¹⁾. Det var dette sidste land, der var Frankrigs hovedallierede, og hvorvel det søgte at få al den fordel ud af traktaten med Danmark, som det kunde, gjaldt det dog især om at forhindre dette land i at følge sin lyst til at fortrædige Sverrig. Grev Barthélemy gør sikkert også den svenske regering uret, når han flere steder taler om dens upålidelige politik og ender sin bog med den udtalelse, at „denne magt ved sin uforanderlige mistro og sit politiske had i virkeligheden tilintetgjorde et forsøg, som kunde have haft de lykkeligste følger for verdens fred og for Frankrigs indflydelse i Norden“. Det var dog undskyldeligt, at svenske statsmænd ikke ret kunde finde sig i, at Danmark, som ikke lod sig røkke ud af sin neutrale stilling under syv-årskrigen, skulde anses for en ligeså begunstiget allieret af Frankrig som Sverrig, der ofrede blod og penge på de ulyk-

¹⁾ Raumer. Europa 1763-83, I. 389.

kelige pommerske felttog, der kun bidrog til at gøre regeringspartiets stilling mere og mere usikker. Dertil kom, at Bernstorffs politik virkelig ikke skulde vække tillid i Sverrig. Der er stundom talt om ham, som om han havde været langt forud for sin tid, derved at han skulde have set nødvendigheden af et virkelig inderligt forhold mellem de to nordiske magter. Det vilde i og for sig være højst besynderligt, om den tyskfødte Bernstorff skulde have følt velvillie mod Sverrig på en tid, da denne tilvisse var sjelden at finde i Danmark; men dette var heller ikke tilfældet; hans politik var også i denne henseende en fortsættelse af Schulius, som vi alt have lært at kende. Det er ikke her stedet til at føre et fuldstændigt bevis herfor; men den, som vil gennemgå hans ministeriums politiske historie, vil finde, at han ikke nogen eneste gang har nærmet sig til Sverrig af egen drift; det var bestandig Frankrig, der tilskyndede ham, og når han udtalte sig i de bevægeligste og oprigtigst mente ord om den mistro hos de svenske statsmænd, „der gør Sverrig til et fremmed land for os“, lå dog bagved al tid den tanke, at Danmark måtte frem for alt bevare den daværende svenske forfatning: ti kun så længe Sverrig var svagt, kunde dets nabo føle sig sikker.

Det er imidlertid selvfølgelig det direkte forhold mellem Danmark og Frankrig, som det er hovedsagen at fremstille i den foreliggende bog, og vi have al grund til at være forfatteren taknemlige for hans arbejde, ikke blot fordi han med omhu har benyttet sine danske kilder, men også fordi han under arbejdet har fået en stor kærlighed til Bernstorff og i det hele kommer til samme resultat som Vedel, at den franske regering har havt uret i bestandig at nære mistro til ham og hans hensigter. Denne overensstemmelse har så meget større betydning, som grev Barthélemy, som alt anført, slet ikke nævner og ikke synes at have kunnet benytte Vedels danske skrift; begge ere de altså komne til det samme mål ved at gå ud fra kilderne. I virkeligheden er vistnok også den åbenhed, ærlighed og ensartethed, der præger Bernstorffs politik, en meget væsentlig del af hans storhed. I året 1759

skrev han til Choiseul: „Stil Dem for øje alt, hvad der er foregået mellem de to hoffer, siden jeg har overtaget forretningerne her, og se, om de finder spor af de følelser, som man tillægger mig, og nær kun mistanke til mig, dersom De opdager et eneste sådant, dersom De bemærker et eneste ord, som ikke er blevet nøjagtigt opfyldt, et eneste falskt skridt“¹⁾. Der har vel ikke været mange udenrigsministre, og mindst mellem Bernstorffs samtidige, der have vovet at føre et sådant sprog på et sted, hvor det var let at anstille den prøve, han opfordrede til. — Bernstorff var en religiøs mand, og hans anskuelser i den retning skulde ikke blot være hans private sag, men han var forvissat om, at han skyldte Gud også som statsmand at handle således, at han kunde forsvare det for ham. Da Sverrig kastede sig ind i syvårskrigen, var det Bernstorff højlig imod, men han kunde naturligvis ikke optræde mod et skridt, der skaffede Frankrig en ny forbunden. Men da krigserklæringen var besluttet, skrev han til A. v. Asseburg, som var hans gesandt i Stokholm: „Jeg rødmer ikke ved at tilstå for Dem og baron Scheffer, hvad jeg, hvis det var nødvendigt, vilde tilstå for hele verden. Frygten for ham, der er øverste dommer over alle ting, standser mig. Jeg forkaster tanken om at fatte planer, der kunde mishage ham, og jeg elsker min konge for højt, til at tilråde ham at udsætte sig for hans hævn. En krig, der er begyndt uden retfærdig grund, ja endog uden nødvendighed, synes mig den frygteligste af alle beslutninger, som mennesker kunne fatte. Jeg er ikke uvidende om, at en sådan udtalelse kan blive anset for latterlig og tåbelig, og jeg udsætter mig uden betænkning for den foragt, den kan pådrage mig“²⁾. — Men trods dette er anmelderen dog tilbøjelig til at undskylde den franske regering noget. Den havde uret i at mistro Bernstorffs ærlighed; men fra et fransk standpunkt kunde der vel være grund til at være misfornøjet med hans neutralitets-politik, og det er i

¹⁾ Correspond. de Bernstorff et Choiseul 13.

²⁾ Asseburg. Denkwürdigkeiten 79 f. Correspond. de Bernstorff nr. 88.

ethvert tilfælde menneskeligt, at en mand med så højt et sind som Choiseul ofte kunde føle sig gnaven over, at en lille stat som Danmark ikke var til at drive eller lokke ud af sin tilbagetrukne stilling, medens dens forsigtige minister dog forstod at vinde den ene begunstigelse for den efter den anden.

Så ensformig end fremstillingen af alle de små misforståelser mellem det danske og det franske hof er, så er det dog i den, at danske læsere især ville kunne finde noget nyt i den foreliggende bog, fordi vi her bestandig underrettes om, hvorledes de to ministre i København, Lemaire og Ogier, have udtalt sig, og hvilke instruktioner de have fået fra deres hoffer. Det fortjener al anerkjendelse, at forfatteren bestandig husker på, at gesandtskabsefterretninger ere meget vanskelige kilder at behandle. Hvad de meddele, er ofte samtaler med vedkommende lands ministre, og det er sikkert nok, at disse ikke altid vilde have vedkendt sig referaternes rigtighed. Det er meget vanskeligt at afgøre, om meddelelsen har havt både villie og ævne til at give en nøjagtig fremstilling. Det samme gælder om de almindelige beretninger om landets tilstand, partiets forhold til hinanden m. m. Der gjordes den gang andre fordringer til en gesandt i udlandet, end der formodentlig gøres nu; hoffet fik omtrent alle sine efterretninger om fremmede lande gennem ham; han skulde meddele statistiske oplysninger, hofhistorier m. m., som nu er let at finde andre steder. Anmelderen har læst en del af Bernstorffs beretninger fra Paris. Når der ikke var nogen særegen sag, der forhandlede om, minde de meget om en udenlandsk artikel i en avis i vore dage. Men der er mange eksempler på, hvor lidt gesandterne have forstået at trænge til bunds i de forhold, de vilde skildre, og hvilke besynderlige historier de have fortalt¹⁾. De to nævnte franske gesandter synes imid-

¹⁾ Et af de mest slående eksempler herpå er en engelsk resumé over forholdene i København af 3 Juni 1765 hos Raumer I. 117 f. Den er endda formodentlig affattet af Titley, der i over 20 år havde været i København. — Frederik II var ikke bedre betjent i København end den engelske konge. Se Droysen 5te del, 4de bind, 252 og Friedrich des Groszen polit. Briefwechsel IX. 362.

lertid at have været dygtige mænd. Vi tro, at dette også må siges om Lemaire, uagtet forf. ikke er af den mening, idet han henholder sig til nogle nedsættende ytringer om ham af den franske udenrigsminister Argenson¹⁾. Lemaire havde været sekretær hos Chavigny, da Danmark indgik den første alliance med Frankrig; i dennes fornyelse 1746 har han ingen væsentlig del kunnet tage, da forhandlingerne førtes i Paris; men derimod skyldtes det utvivlsomt hans energi og virksomhed, at underhandlingerne 1749 fik et for Frankrig gunstigt udfald. Da det danske hof drog til Norge, rejste han om ad Gøteborg, hvor han forhandlede med sin kollega i Sverrig, d'Haurincourt, og hvorfra han virkelig medbragte et udkast til Adolf Fredriks renunciation. Men den ære, som han her indlagde sig, synes at have været mere, end han kunde bære. Han betragtede sig nu som Sverrigs formynder og mente, at han i alle måder måtte se den danske regering på fingrene. Da Bernstorff blev minister, lod det næsten til, at Frederik II skulde få ret, når han havde sagt, at de franske ministre skulde komme til „at bide sig i fingrene“, fordi de trods hans advarsler havde fundet sig deri²⁾. Der opstod misforståelser, fordi Frankrig ikke vilde forbyde de svenske at befæste Landskrone, hvilket man i Danmark betragtede som et udfordrende skridt, og Lemaire pustede til ilden og søgte at få sin regering til at tilbageholde subsidierne, når Bernstorff ikke vilde følge „Schulins system“. Lemaire prøvede da på at tilvejebringe splid mellem Moltke og Bernstorff. Dette var også Frederik II's stadige tanke, og da prins Ferdinand af Brunsvig 1753 besøgte det danske hof, synes han at have gjort et virkeligt forsøg på at styrte Bernstorff. og prinsen mente i det mindste at have berøvet ham sin indflydelse³⁾. Der er imidlertid intet spørgsmål om, at både prinsen og gesandten have taget fejl,

¹⁾ S. 14.

²⁾ Briefwechsel VII. 265.

³⁾ Moltke, Hist. tidsskr. 4de række II. 179. Droysen, 5. 4. 384. Friedrich des Grossen Briefwechsel X. 120. 162. 182.

når de have troet, at der var nogen virkelig uenighed mellem de to statsmænd. Men man kan ikke undre sig over, at de troede, at der måtte være en sådan, og det afsnit, hvor der fortælles om Lemaires intriger (s. 31—40), er et af de interessanteste i bogen. Vi se heraf, at Danmark havde to udenrigsministre; når Lemaire havde fået en eller anden ordre, kunde han godt først henvende sig til Moltke, eller hvis han gik til Bernstorff og ikke var tilfreds med den besked, han her fik, klagede han til Moltke. Der tør næppe lægges nogen vægt på, når han mener, at der er uoverensstemmelse mellem dem; han må dog indrømme, at han ikke, trods sin gode villie dertil, kan bringe dem i strid indbyrdes: „M. de Moltke n'étais par de taille à lutter“; tværtimod viser det sig, at han forsvarer Bernstorff¹⁾. Det skal også bemærkes, at da Moltke 1766 afskedigedes, beretter legationssekretair de Seum, som dengang styrede det franske gesandtskab, at Bernstorff tog sig det så nær, at han i 24 timer ikke kunde arbejde²⁾. Men dette forhold mellem de to mænd gør dem begge den største ære. Landgreve Carl af Hessen har sagt, at det danske hof, medens det under Frederik V lededes af Moltke, var uden intriger³⁾. Dette er sandt, og det er mærkeligt; ti hvor der er en svag konge, en almægtig yndling, talrige maitresser og en underordnet kreds, i hvilken kongen tilfredsstiller sin lyst til udsvævelser, pleje intrigerne ikke at udeblive. Når så hertil kommer, at de fremmede gesandter næsten nødte Moltke til at blande sig i Bernstorffs anliggender, bliver det virkelig en gåde, at disse to mænd ikke bleve uvenner. Æren herfor tilkommer sikkert for største delen Moltke. Han var ikke nogen overordentlig begavet mand; men han har fulgt det valgsporg, han havde gjort til sit: „candide et caute“, og der er intet spørgsmål om, at han har afholdt sig fra enhver optræden på egen hånd i udenlandske affærer. Hele Bernstorffs politik bærer et præg af ensartethed fra begyndelsen

¹⁾ S. 33.

²⁾ S. 265.

³⁾ Memoires s. 2.

til enden, som udelukker enhver tanke om fremmed påvirkning, og efter Frederik V's død fik han nok som lejlighed til at vise, at han ikke vilde finde sig i en sådan.

Lemaires optræden blev tilsidst så utålelig, at Bernstorff bad gesandten i Paris, grev D. Reventlow, om at skaffe sig af med ham, dog uden udtrykkelig at forlange ham tilbagekaldt. Vi skulle, inden vi tage afsked med ham, anføre en ytring af ham om Bernstorff, der kan bekræfte, hvad alt er omtalt, at han var en god, om end meget lidt velvillig iagttager. Han skrev 1751, straks efter Bernstorffs tiltrædelse: „Dersom jeg dømmer ret, vil denne minister tage en meget høj flugt. Han taler kun om værdighed og ære. Han synes at have stor tillid til sit talent og sine fraser. Måske vil han spille en større rolle, end den skueplads, hvorpå han skal bevæge sig, tillader. Jeg håber dog, han vil dæmpe tonen noget, når han lærer at kende de midler, der stå til rådighed for hans hof“ ¹⁾. Det har sin interesse her at se den dom fældet over Bernstorff ved begyndelsen af hans virksomhed, som ved dens slutning skulde lyde fra mange sider, at han havde været „for stor en minister“ for Danmark. — I det hele ere de anførte ord ikke et tro billede af den danske minister, men de ere en god karrikaturtegning, hvor adskillige træk ligne. Det er sandt, at han holdt af at tale om ære og værdighed; man vil finde disse ord på mangfoldige steder i hans depescher. Han var det 18de århundredes søn, og han delte dets forkærlighed for fraserne; de højt klingende ord lød også godt i Klopstocks vens øren. Men det er ligeså vist, at disse ord ikke vare ham nogen tom lyd, men at hans hjærte bevægedes ved dem, og da tiden kom, at hans konges ære og værdighed stod på spil, tilrådede han ham, hellere end at opgive denne, at optage den ulige kamp med Rusland. Denne beslutning, siger han med rette, er „la gloire du regne de Frideric V“.

Lemaire afløstes i Kjøbenhavn af præsident Ogier. I den første tid gik sagerne omtrent på samme måde som tid-

¹⁾ S. 32.

ligere med stadig mistænksomhed fra fransk side. Ogier véd at melde, at England gør sig umage for at vinde Danmark ved at love det hjælp i Rusland, og han tyer ligesom sin formand til Moltke, når han ikke kan komme ud af det med Bernstorff, og kan endog ved en lejlighed berette, at Moltke har sagt, at Bernstorffs udtalelser kun vare hans egen personlige mening. Men Ogier forandrede efterhånden standpunkt, vist nok især efter forhandlingerne om forliget i Kloster Zeven, hvor han kom til at stå på den danske regerings side imod sin egen. Fra den tid tog han bestandig den danske politik i forsvar, så han fik og fortjente tilnavnet Ogier le Danois. Vi skulle ikke her komme nærmere ind på enkeltheder, hvorved denne anmeldelse, der allerede er bleven lang nok, let kunde få et utilbørligt omfang. — Kun skulle vi bemærke, at det omtales af Ungern Sternberg, at Danmark 1758—59 skulde have været meget nær ved at tage del i syvårskrigen, men at det efter slaget ved Minden d. 1ste August 1759 skulde have trukket sig tilbage¹⁾. Som dette her er fortalt, kan det næppe være rigtigt; men Ogier skrev dog d. 19de April 1759 til sit hof, at kongen havde sagt til ham, at han ved første lejlighed vilde „*intervenir militairement*“. Det var Danmarks forsøg på at frelse Mecklenborg ud af Preussernes hænder, som på den tid bragte det nærmere krigen end på nogen anden. Bernstorff viste Ogier en depesche fra Preussen, som han fandt usømmelig, fordi den indeholdt de ord: „Vi have fornødenheder behov fra alle sider, og når vi have dem behov, ville vi tage dem, om det så var fra alteret“²⁾. Det er værd at lægge mærke til, at både Ungern Sternberg og Ogier beråbe sig på kongens egne udtalelser. Men der er dog al grund til at tvivle om, at det har været alvor med deltagelsen i krigen. I så tilfælde måtte der absolut være gjort udveje til penge; men regeringen synes kun på sædvanlig måde at have søgt udveje af de forlegenheder, der kom igen hvert år i denne tid. Heller ikke forøgedes

¹⁾ Danske saml. VI. 11.

²⁾ S. 146.

tropperne i Holsten ud over det antal, den danske konge havde forpligtet sig til at holde på benene.

Vi skulle kun kortelig berøre de sidste afsnit af bogen, der handle om tiden efter 1764; som alt sagt var der egentlig den gang ingen forbindelse mere mellem de to lande; allerede under krisen 1762 udveksledes der næsten ingen depescher. Det skal dog være langt fra, at vi ville beklage, at forfatteren har taget disse år med; ti netop dette afsnit indeholder adskilligt, der er nyt for danske læsere. Det har således stor interesse at se, at Ogiers efterfølger, Blosset, næppe et år efter Frederik V's død skriver, at „et maskebal har været et fænomen ved dette hof, hvor den pietistiske sekt i 40 år har vedligeholdt en stor udvortes sædernes strengthed. Enkedronningen (der siges ikke hvilken), ministrene og de øverste gejstlige have forgæves gjort de mest levende forestillinger herimod¹⁾. Dette er en anden og vist nok rigtigere bedømmelse af Frederik V's hof, end når der sædvanlig tales om dettes frivolitet og talrige forlystelser. Størst interesse har imidlertid en helt efter franske kilder affattet skildring af Christian VII's ophold i Paris og Verdun 1768. Vi må henvise læserne til selv at gøre sig bekendt med denne og skulle kun bemærke, at man har vanskeligt ved at fatte, at den konge, som her i alle måder opførte sig sømmeligt og lagde virkelig ånd for dagen, er den samme, som to år senere var en sindssyg stakkel.

Idet vi endnu engang udtale vor glæde over grev Barthélemys arbejde, der ikke blot har den fortjeneste at skaffe fremmede en pålidelig skildring af et interessant afsnit af vor historie, men også føjer nye træk til vort eget kendskab til dette, skulle vi kun beklage de meget talrige trykfejl, der endda ikke sjældent ere af den art, der gør forståelsen usikker. — Bogen er udgivet paa Carlsbergfondets bekostning.

L. Koch.

¹⁾ S. 267.